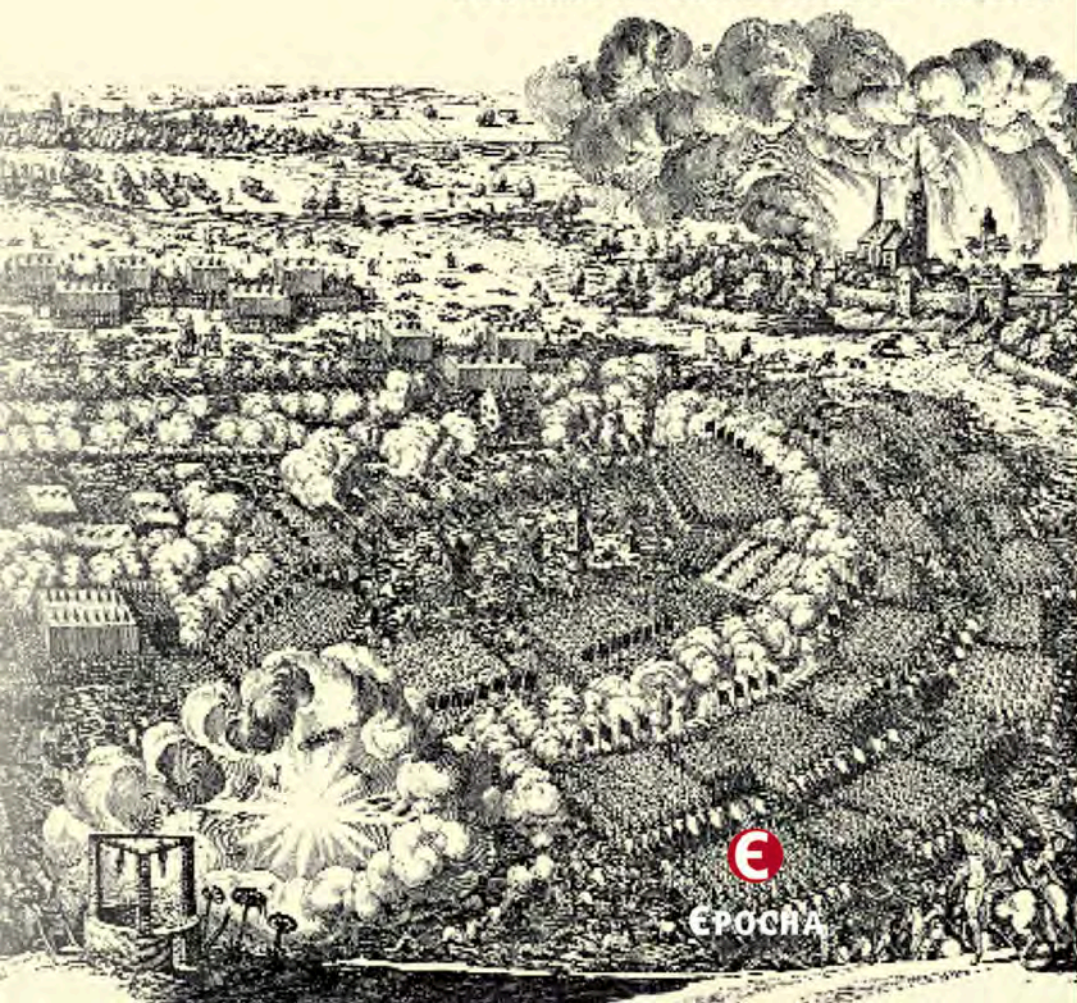

RADEK FUKALA

Sen o odplatě

DRAMATA TŘICETILETÉ VÁLKY

EPOCH

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
Polozapomenuté
války
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

PhDr. Petr Hofman (Vojenský historický archiv)

prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D. (FF UK, Ústav světových dějin
na FF UK)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita Liberec)

PhDr. Karel Richter, CSc. (předseda Klubu autorů literatury faktu)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY

EDICE

RADEK FUKALA

Sen o odplatě

DRAMATA
TŘICETILETÉ
VÁLKY

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Radek Fukala, 2005, 2016

Cover © Karel Kárász, 2005, 2016

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, 2016

ISBN (pdf) 978-80-7557-297-4

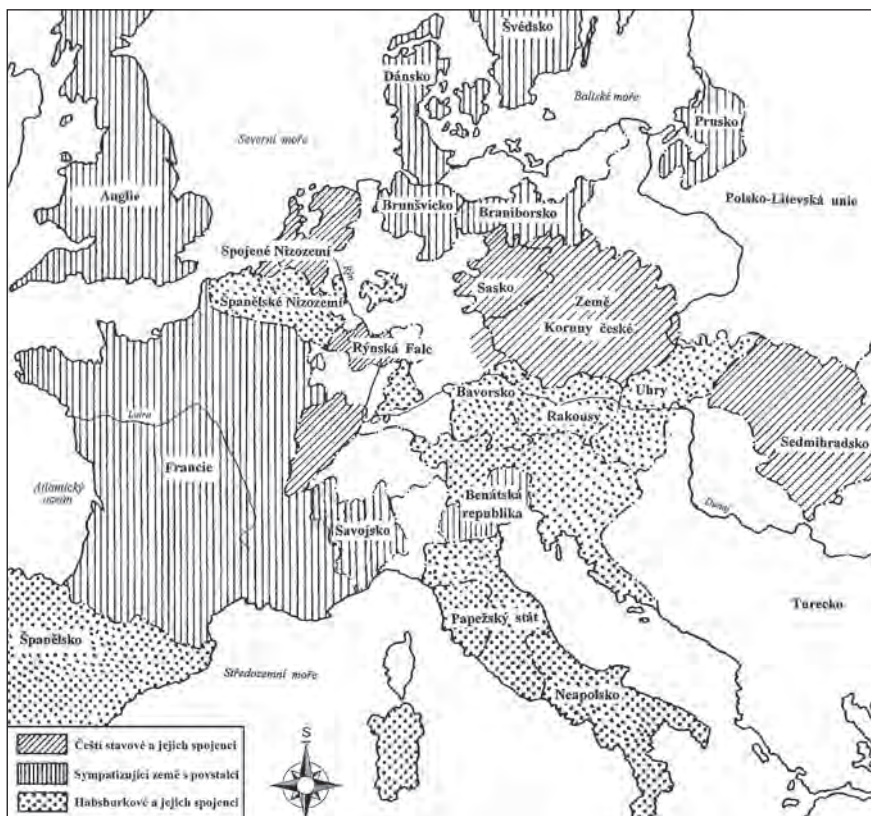
Prolog

Pohnuté, bouřlivé a vyčerpávající vojensko-politické zápolení mezi zneprátenými nábožensko-mocenskými tábory první poloviny 17. století, které zachvátilo na kratší nebo delší dobu téměř všechny evropské země, dostalo záhy od historiků označení třicetiletá válka. Tento pojem měl vyjádřit dlouhodobý obraz konfliktu, který přetrval jednu generaci a změnil tehdejší raně novověkou Evropu. Na dramatické a neuspořádané časy, které současníci označovali spolu s Janem Amosem Komenským za labyrint, můžeme nahlížet jak z tradičního náboženského stanoviska, tak z hlediska vývojových tendencí předchozího období. Můžeme je také interpretovat v politickém, společenském, ekonomickém, kulturním a v neposlední řadě vojenském ohledu. Pro zjednodušení výkladu se nejvíce ujalo rozdělení na česko-falckou, dánskou, švédskou a francouzsko-švédskou fázi války. Jedná se bezesporu o nesmírně zajímavou kapitolu jak evropských, tak českých dějin.

I když České království zdánlivě nepatřilo do centra zájmu evropské veřejnosti, která spíše sledovala tureckou nebo nizozemskou otázku, vyvolal svérázný čin českých protestantských politiků v roce 1618 nakonec všeobecný a krutý konflikt. Pražská defenestrace byla spíš logickým výsledkem mnoha vývojových tendencí a demonstrativní reakcí na habsburský absolutistický, centralistický a rekatolizační kurz. Není sporu o tom, že naplánovaný násilný akt stavovských opozičních kruhů se stal první epizodou vleklé evropské války a že zároveň uvolnil mohutnou lavinu nahromaděných náboženských a vnitropolitických problémů nejen v Čechách, ale také v zahraničí.

Už současníci si uvědomovali, že kořeny českého stavovského povstání tkvěly hluboko v předbělohorském období a za předejru osudového zlomu označili nešťastnou volbu Ferdinanda Štýrského v roce 1617. Klubko bezprostředních problémů se na české vnitropolitické scéně čím dál více zamotávalo, a to od dynastického sporu mezi Rudolfem a Matyášem v letech 1608–1611 až po aféry kolem uzavřených kostelů v Broumově a v Hrobu. Je bezpochyby pravdou, že se

náboženské protivy v Čechách přiosřily díky habsburské protireformační ofenzivě. Různé poplašné zvěsti a provokace vyvolávaly paniku a obavy nejen u politických špiček, ale především u prostého nekatolického obyvatelstva, pobouřeně sledujícího činnost nenáviděných jezuitů. Česká otázka měla kontinuální sepětí s krizovými jevy v říšském prostředí, stejně tak jako s uherskými nepokoji.

Evropské státy a mocenské tábory v předvečer třicetileté války

Od doby, kdy se země Koruny české dostaly do sféry habsburské moci, začaly být s plnou intenzitou konfrontovány v rámci mezinárodních vztahů. Každý protihabsburský odpůrce v monarchii se mohl stát přirozeným spojencem nepřátel do té doby velmi úspěšné panovnické dynastie. I když španělská a rakouská větev Habsburků spolu

soupeřila v severoitalské oblasti a na německém území, spojovaly je jak hegemonistické dynastické zájmy a cíle, tak společný rekatolizační program. Konglomerát jednotlivých ohnisek napětí (např. Nizozemí, Porýní, Valtellina, Kraňsko, Furlansko, Sedmihradsko) měl jednoho společného jmenovatele – boj proti habsburskému hegemonismu a expanzivnímu programu. Vídeň však potřebovala k zahraniční expanzivní politice upevnit svou moc zejména v dědičných zemích a na říšském území. Jen tak mohla participovat na velmocenském programu svých španělských bratranců.

Svatá říše římská národa německého, která se rozkládala ve středoevropském prostoru a byla rozmanitým kaleidoskopem teritoriálních celků, komplikovala během 16. století život habsburských císařů. Rozhodující roli krizových jevů sehrávala reformace, kterou podporovala celá řada říšských knížat a stavů. Protestantští zeměpáni byli nerozlučně spjati s lokálními zápasy a diplomatickými souboji. Po tridentském koncilu došlo k jednomu skutečnému klání, ke kolínským válce v letech 1583–1588, kdy tamní arcibiskup Gebhard Truchsess von Waldburg tajně konvertoval k protestantismu a odmítl opustit úřad. Až vojenská intervence katolických knížat, vedených bavorskými Wittelsbachy, učinila tomu přítrž a bývalého arcibiskupa vyhnala ze země. Kolínský incident se stal důležitým mezníkem nábožensko-mocenského zápasu v Říši. Od tohoto období se katolická strana dostala z defenzívy a začala mobilizovat své síly proti svým protivníkům. I v dějinách diplomacie se jedná o důležitý zlom, protože z iniciativy papežského kabinetu bylo zahájeno pravidelné vysílání nunciů na říšské území, kde měli sondovat poměry a bdít nad prosazením rozhodnutí tridentského koncilu a Svatého stolce.

V Bavorsku, Bamberku, Würzburku a na území duchovenstva byli v následujícím období protestanti postaveni před nelehké rozhodnutí: konverze nebo emigrace. Ofenzivou katolického bloku došlo k oslabení luterské strany, kterou ještě postihlo soupeření se stoupenčí kalvinismu. Konverzi ke kalvínské víře postupně provedly knížecí rody ve Falci (1560), v Nassavsku (1578), Hesensku-Kasselsku (1603) a v Braniborsku (1613). Rivalita uvnitř protestantského tábora v Německu byla velká a odrážela se rovněž na vnitropolitické scéně. Ve hře bylo mnoho a pozice saského kurfiřta jako protestantského vůdce

výrazně poklesla s nástupem drážďanských ortodoxních luteránů. Zastánci umírněného směru reformace – kryptokalvinismu, kteří se opírali o humanistické a teologické názory Filipa Melanchtona, museli vyklidit pole před radikálně bojovnými křídly protestantského hnutí.

V roce 1604 protestanti ustoupili bez boje ve Štrasburku, kde se nacházela významná nekatolická akademie a kde pod tlakem okolností musel rezignovat na svůj biskupský úřad braniborský hohenzollernský markrabě Jan Jiří, pozdější krnovský kníže. Rekatalizace vyvolávala značné znepokojení falckého kabinetu, reprezentovaného Kristiánem starším z Anhaltu. Heidelberský kalvínský dvůr představoval neuralgický bod v habsburských plánech.

Císař Matyáš se svou manželkou Annou Tyrolskou

Je jistě zajímavé, že Fridrich V. Falcký, známý u nás jako „zimní král“, a Maxmilián I. Bavorský, katolický vítěz na Bílé hoře, pocházeli z wittelsbašské dynastie. Oba příbuzní a zároveň rivalové se postavili

do čela vojenských aliancí, které vznikly během krize v letech 1606–1609. Nejprve katolická strana, vedená radikálním ambiciózním bavorským knížetem, obsadila vojenskou silou v prosincových dnech roku 1607 převážně protestantský Donauwörth, který byl svobodným říšským městem (Reichsfreistadt). Zde se pak brutálním způsobem prováděla na měšťanech protireformace. Ani říšský sněm, svolaný následujícího roku, křivdu nenapravit. Na to reagovala protestantská část knížat v Ahausenu tím, že 14. května 1608 založila protestantskou Unii, do jejíhož čela se postavil falcký kurfiřt. Odstup od protestantského ozbrojeného spolku si udržoval saský kabinet, ovlivňovaný nesnášenlivým dvorním luterským kazatelem Matyášem Hoë z Hoëneggu. Záhy odpověděly katolické síly na iniciativu falcké diplomacie tím, že konstituovaly v Mnichově 10. července 1609 katolickou Ligu, do níž však nebyl přizván habsburský panovník.

Mezitím zemřel 25. března 1609 bez mužského dědice „na hlavu slabý“ kníže Jan Vilém Jülišsko-Klévský. Jeho smrt zahájila komplikovaný dědický spor o Jülich, Kléve, Berg, Mark a Ravensberk. O tato malá teritoria se rozpoutal boj nejen mezi čtyřmi sestrami zesnulého knížete, ale také mezi nábožensko-politickými stranami. Císař Rudolf II. ještě více celou záležitost zdramatizoval vojenskou okupací, kterou vedl arcikníže Leopold Pasovský. Hrozilo rozpoutání války o nástupnictví po klévské dynastii, na které se chtěly výrazně podílet taky Francie a Španělsko. Příznak vojenského konfliktu byl nakonec zažehnán kompromisní *Xantenskou smlouvou* z roku 1614, která vyřadila saské nároky a dočasně oslabilo habsburské pozice na dolním Rýně. Braniborský kurfiřt Jan Zikmund získal Kléve, Mark a Ravensberk pro hohenzollernský rod, kdežto Wolfgang Vilém Falcko-Neuburský obdržel Jülich a Berg s důležitým městem Düsseldorfem. Nicméně dodejme ještě, že válka o tato západoříšská územní teritoria byla sice v zárodku zlikvidována, ale celý dědický spor byl ukončen až v roce 1672.

Vývoj událostí v Říši byl po roce 1614 zatím nerozhodný, ale válka visela na vlásku. Blížil se konec španělsko-nizozemského míru a habsburská dynastie potřebovala mít pod kontrolou ty německé oblasti, kudy procházela strategická „španělská cesta“ ze severní

Itálie do Nizozemí. Celá střední Evropa byla jako sud s prachem. Odboj českých protestantských stavů tak pražskou defenestrací nečekaně rozsekl gordický uzel. Česká otázka začala hrát jednu z hlavních rolí na mezinárodní mocenské aréně, především v diplomatickém zákulisí.

I. Česká válka

PŘEDEHRA VELKÉ VÁLKY

V květnu roku 1618 panovala v Praze velmi vzrušená atmosféra. Právě tehdy se vyhrtila konfliktní situace mezi habsburskou vládou a českou stavovskou opozicí. Žádná ze zmíněných stran už nehodlala ustupovat a chtěla převzít iniciativu ve vývoji střetnutí, které bylo velmi bedlivě sledováno nejen v ostatních zemích habsburského soustátí, ale také v zahraničí. V hlavním městě království se řinčelo zbraněmi. Opatrní obchodníci zavírali krámy a v ulicích se šířily pověsti o připravovaných popravách významných stavovských činitelů. Dramatická situace dozrávala k násilnostem a k odvetným akcím.

Tajná schůzka v domě Smiřických

Při rekonstrukci událostí, směřující k defenestraci, nelze přehlédnout konspirativní schůzku v paláci Smiřických (později zvaném u Montágů) na Malostranském náměstí. Zde se totiž sešli v úterý 22. května 1618 odpoledne někteří radikální předáci stavovské opozice, aby reagovali na vládní provokace, perzekuce a agresivní akce proti nekatolickým věřícím. Bouřlivá debata se rozvířila okolo některých otázek, které se objevily o den dříve na sjezdu českých protestantských stavů v Karolinu, jenž se sešel proti výslovnému zákazu císaře Matyáše. Panovníkovi nejvyšší úředníci byli obviněni ze svévolného omezování zemských svobod a ze snah o porušování Majestátu. Hlavní útoky směřovaly jak proti nenáviděným španělsko-katolickým exponentům, tak proti nejvyššímu kancléři Zdeňku Popelovi z Lobkovic a sekretáři české kanceláře Pavlovi Michnovi. Za rušitele obecného pokoje byli označeni zejména Jaroslav Bořita z Martinic (podle držení Smečna zvaný Smečanský) a Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka.

V západní věži renesančního paláce Albrechta Jana Smiřického bylo hlučno a navečer se účastníci schůzky usnesli na násilné akci proti místodržícím. Přítomní pochopili, že se jim konečně nabízí příležitost vyprovokovat pasivní většinu české stavovské obce k zápasu s habsburskou vládou. Fyzickou likvidací dvou z desíti místodržících chtěli spiklenci demonstrativně dokázat vídeňskému dvoru, že další tvrdá politická opatření a násilnou rekatolizaci už čeští stavové

rozhodně nehodlají snášet. Jaké byly další motivy naplánovaného násilného aktu? Většina protagonistů dramatu měla nevyřízené osobní účty především se Slavatou a Martinicem. V oficiálním prohlášení však představitelé protestantské stavovské opozice tvrdili, že cílevědomě připravovaná akce byla namířena jen proti těm místodržícím, kteří zneužívali svých úřadů ve svůj prospěch a poškozovali jak samotného císaře, tak české stavy a nekatolické obyvatelstvo.

Rozsudek smrti nad předními panovnickými rádci a úředníky by znamenal otevřený ozbrojený zápas s vídeňskou vládou, a s tím také hlavní strůjci atentátu kalkulovali. Lze říci, že už cílevědomě připravovali povstání. Bylo rozhodnuto, že na Pražském hradě bude před stavovskou většinou zinscenován s úhlavními nepřáteli krátký soudní proces. Navržena byla i forma potrestání: vyhození rušitelů Majestátu z oken české kanceláře, aby nebyla na místě tak památném prolévána

Palác pánů Smiřických ze Smiřic na Malostranském náměstí

krev. Vše zprvu mělo vytvářet iluzi zákonnosti a loajality vůči císaři. Měly se hledat argumenty k ospravedlnění celého činu, aby konspira-toři povstání neztratili sympatie shromážděných stavů a měli otevře-nou cestu k jednání s habsburským panovníkem.

Akce byla promyšlena do detailů. Hrstka radikálů z paláce Smi-řických si rozdělila úkoly, kdo a jak se druhý den kolektivní demons-trace zúčastní. Bylo ujednáno zřídit po aktu pomsty vládu direktorů a postavit do pole vlastní bojeschopné vojsko. O tom, že vůdcové ra-dikálního křídla českých stavů počítali se zahraniční pomocí, svěd-čí vydání *Apologie* a její schválení již dva dny po defenestraci. Tento obranný spis, v němž stavové zevrubně vysvětlují případy porušování zemských a náboženských svobod a zákonů a zdůvodňují své počíná-ní, byl rozeslán všem potenciálním spojencům a měl ovlivnit mínění evropské veřejnosti. Je zřejmé, že text musel být koncipován a prodis-kutován ještě před tajnou schůzkou v paláci Smiřických a že se předáci stavovské opozice už připravovali na skutečné měření sil s hrozivější ozbrojenou podobou. Tito představitelé protihabsburské politiky jed-noznačně využili provokativního jednání stoupců dvorské katolické strany a postavili pražskou defenestrací konzervativní stavovskou vět-šinu před hotovou věc.

Účastníci protihabsburského spiknutí

Kdo patřil ke skupině nejradikálnějších českých stavů a jaký byl ná-božensko-politický profil účastníků tajné schůzky, kteří byli zasvěceni do plánu násilného aktu proti místodržícím? O tomto jednání v ma-loostranském paláci máme jen neúplné zprávy. Přes veškeré úsilí his-toriků se zatím podařilo identifikovat pouze část protagonistů, kteří plánovali celou akci na Pražském hradě. Hlavní slovo měly dvě frakce. Jednu tvořilo seskupení vojenských důstojníků a druhou zase stou-penci kalvínského směru jednoty bratrské.

Pozornosti historiků hlavně neušel triumvirát, který tvořili přísluš-níci jednoty bratrské. Jednalo se o Václava Budovce z Budova, Václava Viléma z Roupova a Albrechta Jana Smiřického. Tuto bratrskou frakci ještě doplňoval Martin Fruwein z Podolí. Většina z nich znala zápa-doevropské politicko-právní teorie o sesazení nehodného panovníka-tyrana, kterého je třeba zkrotit, v případě nutnosti i s použitím násilí.

Znalci těchto státovědných ran novověkých myšlenek jsou označováni jako monarchomachové. Právě oni patřili k hlavním ideologům českého stavovského povstání.

Jindřich Matyáš hrabě Thurn

K vojenské části spiklenců, kteří se zúčastnili porad v paláci Smiřických, patřili Jindřich Matyáš Thurn, Linhart Colona z Felsu a Oldřich Vchynský z Vchynic. Víme, že posledně jmenovaní vyšší důstojníci vstupovali do protihabsburského odboje především s představami, že si ve stavovských službách upevní společenské postavení a získají pravidelný tučný žold. Vedle hmotného zabezpečení se pouštěli do povstání proto, aby si s některými protivníky španělsko-katolické strany vyřešili své nevyřízené účty. U těchto vojáků převládaly osobní zájmy nad náboženskými ideály a politickými sympatiemi. Na jejich obhajobu však je zapotřebí říci, že v době povstání byli nesmírně aktivní a na válečném kolbišti energicky hájili myšlenku česko-falckého království. Každopádně netvořili žádnou protestantskou opoziční frakci s promyšleným politickým programem.

Cílevědomé politické aspirace měli spíše členové jednoty bratrské, a to především Václav Vilém z Roupova. Byl to on, kdo převzal iniciativu v následujících událostech a dostal se do čela povstalecké vlády. Je zvláštní, že při samotné defenestraci stál spolu s Budovcem v pozadí, i když měl pověst skvělého řečníka. Tento ctižádostivý příslušník panského stavu studoval na italských školách a poté na kalvínské akademii v Altdorfu. Měl mimořádné nadání pro cizí jazyky. Plynně hovořil česky a německy. Uměl psát latinsky. Manželku Fridricha Falckého uvítal francouzsky. Při horlivých debatách stavů mluvil rozvážně a k věci. Po návratu ze zahraničních studií se oženil s Kateřinou Smiřickou, která mu pomohla k bohatství a politické kariéře. Vedle Václava Budovce zaujal přední příčku mezi českými protestantskými stavovskými politiky. I když byl jedním z nejmladších členů direktoria, bylo mu asi čtyřicet let, stal se jeho prezidentem. Jako předák bratrsko-kalvínské-
ho křídla povstaleckého tábora orientoval stavovskou politiku na spojenectví s Nizozemím, s protestantskou Unií a především na falckého kurfiřta Fridricha V. Roupovec stál rovněž v pozadí falcké kandidatury na český trůn. Za to ho král Fridrich jmenoval nejvyšším kancléřem. Není divu, že po ztroskotání povstání emigroval. V zahraničí si však držel odstup od většiny protihabsburských akcí a v roce 1628 mu císař udělil amnestii. Přesto se Václav Vilém z Roupova zúčastnil jak saského vpádu do Čech v roce 1631, tak pozdějších akcí švédských vojsk, kdy byl jmenován krajským hejtmanem obsazeného Litoměřicka. Tam také v roce 1634 zemřel. Podle záznamů Viléma Slavaty byl jeho politický rival v bezvýhodné situaci, neunesl tíhu svědomí a skonal v záchvatu šílenství.

Roupovcovu politickou kariéru skrytě protežoval zkušený bratrský politik Václav Budovec z Budova. Vzhledem k vysokému věku sice už nepatřil k rozhodujícím činitelům povstaleckého vedení, byl ale zasloužilým mužem roku 1609. Býval zván k různým poradám, věděl o přípravách defenestrace a využívalo se jeho dřívějších politických kontaktů. On sám však musel ustupovat do pozadí před ctižádostivějšími a energičtějšími stavovskými politiky. Odvážný protestantský šlechtic udržoval těsné styky s falckým dvorem a především s Kristiánem z Anhaltu, s nímž se osobně znal již z konce vlády Rudolfa II. Tenkrát se Budovec vzepřel konfедераčnímu programu Karla staršího

ze Žerotína, kterého v době českého stavovského povstání naopak vyzýval k obnovení této politické koncepce. I Budovec pochopil, že další cesta je možná jedině vyvoláním protihabsburského hnutí. Čili to, co za bojů o *Majestát* odmítl. Pro své morální vlastnosti, rozsáhlé vzdělání, životní zkušenosti a náboženskou snášenlivost se těšil úctě na všech

Václav Budovec z Budova

stranách, a proto nemohl chybět v odbojné vládě direktorů. V tom také Budovec viděl přiměřené ocenění svých dosavadních zásluh. Císařská strana pokládala za jeho největší provinění diplomatické jednání s tureckými posly, kteří přicestovali do Prahy zjistit, co se v Čechách vlastně děje. Není divu, že pověst osvědčeného protestantského vůdce